

DÉL-BIHAR

népesedési és nemzetiségi viszonyai
negyedfélszáz év óta.

Írta:

Dr. GYÖRFFY ISTVÁN.

Különlenyomat a „Földrajzi Közlemények” 1915. évfolyam, XLIII. kötet,
6—7. füzetéből.

BUDAPEST,
FRITZ ÁRMIN KÖNYVNYOMDÁJA.
1915.

Dél-Bihar népesedési és nemzetiségi viszonyai negyedszáz év óta.

Írta: Dr. Györfly István,

Bihar vármegye századokon át egyik legnagyobb vármegyénk volt s volt idő (1720-ban), mikor népessége akkora volt, mint Szabolcs vármegye, a Hajdú-, Nagykun-, Jász-, Kiskun kerületek, Békés, Csongrád, Csanád, Bács és Bodrog vármegyék népessége együttevé, úgy hogy méltán megérdemelte a „Biharország” nevet. Azóta területét újabb vármegyék számára megnyirbálták, az Alföldre irányuló telepítések és települések pedig népességén vágtak sok izben eret, mindazáltal csaknem 2 millió (1,851.910) kat. hold területén ma is több mint fél millió (646.301) lélek él.

Bihar vármegye népességének többsége (365.642 lélek) magyar, de nemzetiségeinek száma is tetemes, kik között számra nézve legelső helyen állanak az oláhok (265.098 lélek), míg a fenmaradó csekély lélekszám (15.561 lélek) a tótok, németek, cigányok, rutének, horvátok és szerbek között oszlik meg.

A bihari magyarság, mint első települő, a síik és termékeny vidékeken lakik, az oláhság, mint későbbi jövevény, ősi, hegyipásztor életmódjához képest, a magyarságtól nem kedvelt hegyvidéket szállotta meg írásos történelmünk kezdetén. Az a terület (Dél-Bihar), melynek demográfiai viszonyaival foglalkozni óhajtunk, a vármegye leghegyesebb része, mely ma közigazgatás szempontjából 5 járásra oszlik; ezek a vaskóhi, belényesi, magyarcsékei, tenkei és béli járások. Ez az öt járás körülbelül egy harmadrésze Bihar vármeg³ének s mint a Fekete-Körös vízvidéke, geográfiailag is egységes területnek mondható. Területe több mint félmillió kat. hold (590.097), népessége pedig meghaladja a másfélszázazret (161.457 lélek), kiknek körülbelül egy hetedrésze (21.503 lélek) magyar, a többi oláh. Az egyéb anyanyelvűek, főleg cigányok, száma jelentéktelen.

A magyarság térnyerésének és térvesztésének kérdése, mint a magyarság létkérdése állandóan napirenden van. Bár a statisztika évtizedről-évtizedre a magyarság szaporodásáról ad számot, mégis az aggódó közvélemény az amerikai kivándorlásra, a több helyen előforduló egyke rendszerre hivatkozva, szembe állítja a magyarsággal az oláhságot, az utóbbinak főleg nagy szaporaságára hivatkozva. De általánosan hallható az a meggyőződés is, hogy az oláh évszázadok óta rengeteg magyart olvasztott be, sőt az eloláhosodás ma is egyre tart. Hivatkoznak magyar helységnevekre, hol ma alig van magyar. Az oláhok ajkán eltorzult magyar helység-, határ-, dülő-, hegy-, patakneveket sorolnak fel, mint az illető hely egykori magyar voltának bizonyítékait. Egész lajstromot kapunk egy-egy faluból jó magyar családnevekből, melyeknek tulajdonosai ma egy kukkot sem tudnak magyarul. Általános a hit, hogy az oláh nem magyarosodik, sőt nem is lehet megmagyarosítani, hogy egyszerű, sőt igénytelen életmódjával pénzt gyűjt s a magyarok talpa alól kihúzza a földet.

Ezek az általános panaszok Bihar vármegyében is hallhatók s ezért jónak láttuk a megye előbb említett részét kiragadni és a történeti demográfia boncoló kése alá venni. Kicsiny terület ugyan ez az ország oláhlakta területéből, de mégis ha ennek több százados demográfiai viszonyait vizsgáljuk, alapos a reménységünk, hogy a magyarság eloláhosodását illetőleg sikerül a pesszimizmust eloszlatnunk.

Bihar vármegyét a magyarság a honfoglaláskor foglalta el, de csak a hegyekig. Az erdő-elvét, a mai Erdélyt, később szállotta meg. A hegyek alján határőrző székely népség tanyázott, kiknek leszármazottjai a mai feketekörösvölgyi magyarok.¹⁾ Ekkor még az oláhoknak nyoma sem volt e vidéken. Az oláhok közvetlen a mongol pusztítást megelőző időkben tűnnek fel először hazánk területén, ekkor említik őket először okleveleink. De figyelemre méltó, hogy sem a Váradi Regestrum, sem Rogerius nem említi őket, holott ha Biharban lettek volna, az egykorú krónika, illetőleg krónikás bizonyosan megemlékezett volna róluk.

A feketekörösvölgyi magyar falvak a völgy legtermékenyebb pontjain vannak, ez is egyik fontos bizonyíték arra, hogy ők voltak itt az első foglalók. A magyarság azonban nem volt olyan

¹⁾ Dr. GYÖRFFY ISTVÁN: A feketekörösvölgyi magyarság. Településföldrajzi tanulmány. Földr. Közi. 1913. (XLI.) évf.

számmal, hogy a vidéket benépesíthette volna, mert népszaporulata gazdagabb, síkabb és termékenyebb vidéken is bőven kapott szálláshelyet, a magasabb hegyek rengetegeinek irtásával nem örömet bajlódott. Éppen ezért szívesen látott minden barátságos szándékkal jövő idegent, aki ezeken a helyeken meg akart telepedni. Az oláh pedig éppen ezeken a magasabb hegyvidékeken érezte jól magát. Nyájaival hegytetőről-hegytetőre vándorolt, legeltette juhaival, kecskéivel a havasok kövér legelőjét, őszre kelve pedig leereszkedett a védettebb völgyekbe, tanyát ütött magának s irtotta az erdőket, akár csak a Balkánon, hogy rügyekkel, fiatal hajtásokkal, száraz lombbal átteleltesse kecskéit. Kondái a tölgy- és bükkerdőket járták, teletetésre még a magyarok nyárait is elvállalták. Mikor már bányák is kezdtek sorvasztani a rengetegeket, a vármegye karhatalommal irtotta ki az oláhok kecskéit, de a disznótenyésztés még ma is jelentős. Egy emberöltő óta a jószágállományban is nagy változás történt, de az oláhság régi tájfajtái ma is tökéletesen balkániak.

Kezdetben maga az oláh nép társadalmi szervezete is teljesen balkáni, és pedig balkáni szláv. A nép vezetője később a falu feje, a kenéz. Nagyobb hatásköre volt a vajdának, aki az igazságszolgáltatási tisztelet gyakorolta. Mind a két tisztség apáról-fiura maradt. Az adószedést a krajnik végezte. Ezek a tisztségeknek épúgy, mint a zsupun, dvornik, gornjik egytől-egyig délszlávok, semmi római nyom nincs bennük s élénken cáfolják a Traján légióitól való le származás hitét, melyet csak politikai célok takarása szempontjából nem adott még fel az oláh történetírás.

Bihar vármegyében az oláhok 1283-ban tűnnek fel legelőször, amikor IV. László király a Eátold nemzetség tagjainak osztozkodását 1283-ban megerősíti; e birtokok között három falu: Újlak, Kövesd és *Oláhtelek* is előfordul.¹⁾ Mind a három sebeskörösvölgyi falu. Oláhtelek, mely ma már nincs meg, a bihari oláhok első nyoma.

De 1294-ben már a feketekörösvölgyi oláhokról is hallunk. Lóránd erdélyi vajda a meghódolt fenesi várórségnek oltalomlevelet, ad úgy a maga, mint a váradi püspök magyar és oláh jobbágyai ellen, kik a solymosi gyepükön kívül és belül lagnak.²⁾ Ebből megtudjuk, hogy Belényes vidékén a magyarok között már oláhok is laktak.

¹⁾ WENZEL: Árpádkori Okmánytár. XII. 382 I.

²⁾ WENZEL: I. m. X. 153 I.

A mongoldulás rendkívül megritkította a magyarságot országsszerte s IV. Béla király fokozottabb tevékenységet fejtett ki a telepítések körül. Mint Rogerius írásából tudjuk, Dél-Bihart is elpusztították a tatárok s itt is telepítésre volt szükség. Régen a földnek jóformán alig volt értéke, inkább a rajta élő embernek, aki adózott. Dél-Bihar nagyrésze a váradi püspökök birtoka volt, akik mindig serényen igyekeztek, hogy nagy, de meglehetősen terméketlen „tartomány”-ukat minél jobban benépesítsék. Magyar telepéseket nem kaptak, — a magyarok nem szívesen jöttek ide — betelepítették tehát oláhokkal. Megnyerték az oláhok vajdáit, kenézeit, akik ott toborozták a népet, ahol kapták és bizonyos kedvezmények fejében letelepítették őket oda, ahova szükséges volt. Ez a telepes oláh nép — mint a telepesek általában — szálláspénzt fizetett, nem viselt jobbágyi terheket, így hasonlíthatatlanul jobb dolga volt, mint a magyar jobbágyinak. A hegyeken szétszórt irtványaik, tanyáik századokig nem mentek községszámba, a mohácsi vészig alig ismerünk Dél-Biharból 8—10 oláh községnevet. Olyan aprók voltak ezek a telepek, hogy nem tartották szükségesnek őket névszerint összeírni, mindig mint „Pertinentia Belényes, Széplak, Cséke, Káránd, Bél” szerepeltek; egy-egy magyar községhez számították őket. Még a mohácsi vész után is sokára lettek állandó telepekké, más-más néven tűnnek fel aszerint, hogy ezt vagy azt a tanyacsoportot nevezték el s e falucskák azonosítása egyike volt a legnehezebb feladatunknak. Még az 1715. és 1720. évi összeírás is gyakran így emlegeti: „villa seu possessio” s rendes faluformát akkor nyertek, mikor II. József ez irtványfalvakat karhatalommal húzatja össze csakúgy, mint Arad és Zaránd megyéikben. Semmi köze sincs tehát e falvak alapításához Traján császárnak.¹⁾

Okleveles adatot az első bihari oláh telepítésekről 1341-ben hallunk.²⁾ Ekkor ugyanis a Czibak nemzetség tagjai Mezőtelegden felül levő birtokaikon megosztoznak s az egyik atyafit, Miklóst, arra

¹⁾ A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára őrzi Pesty Frigyes kéziratos helynévgyűjteményét, melyet mi is használtunk. Az egyes falvak gyűjtőiveit a nép bemondása alapján a jegyző vagy pap töltötte ki. Ez ívek, melyek megyénként külön kötetbe vannak kötve, rendkívül becses településtörténeti adatokat tartalmaznak, de a vaskóhi járás íveit valaki utólag meghamisította a nép által bemondott s az igazságnak megfelelő adatokat kitorölte s helyébe írta „A történelem tanúsága szerint Traján császár által népesített”. Ismerjük azt a történelmet, mely így csinálja a bizonyítékokat!

²⁾ BUNYITAY V.: Bihar-vármegye oláhjai s a vallás unió. Budapest, 1892. 7. 1.

is felhatalmazták, hogy ő, vagy maradékai az Esküllő-pataka mindkét partjára oláhokat telepíthessen. 1349-ben már Demeter, váradi püspök Péter vajdának azt is megengedi, hogy Fel-Venteren egy oláh papot tarthasson, „mivel ezzel leginkább elősegítheti annak a falunak a benépesítését.”¹⁾ Majd 1374-ben Domokos, majd később László püspök kötelezik még utódaikat is arra, hogy ha Miklós és Mihály vajdák „valamely idegeneket” Bonafalva,²⁾ Toplicza³⁾ és Keresztyénfalva⁴⁾ határaitra beszállítanának, abban őket meg ne akadályozzák. A telepítés a XV. század elején is egyre folyt, de azért János, váradi püspök szükségesnek látja ösztökélni a kenézeket azon ígéretük beváltására, hogy az ő „tartomány”-át jól benépesítsék.

Míg a mongol pusztítás táján az oláhság csak kisebb csoportokban vándorolt be, a XIV—XV. században betódulásuk a törökök nyomása miatt roppant méretet öltött, később már az erdélyi országgyűlés is foglalkozott beözönlésükkel. Vajdáik Dél-Biharban betelepedtek a magyar falvakba is, nemsokára megjelentek a falu körül alattvalóik is, akik lassanként fiókközséget formálnak. Így jönnek létre Magyar-Hodos mellett Oláh-Hodos, Magyar-Gyepes mellett Oláh-Gyepes, Magyar-Venter mellett Oláh-Venter, mint az oláhok első igazi falvai. Ha még a váradi káptalan kilenc oláh faluját: Urszadot, a két Dombrovczát, a két Karaszót. Macsaházát, Lászlóházát, a két Harnát felsoroljuk, körülbelül megneveztük azokat az oláh helységeket, melyek Dél-Biharban a mohácsi vész előtt igazi községszámba mentek s azt látjuk, hogy első igazi községeik is magyar mintára, magyar falvak között keletkeztek.

Bármily sokan voltak is az oláhok, magyar behatások alól nem vonhatták ki magukat. Legelső sorban is az ősi vajda-kenéz szervezetük bomlott meg, melynek pusztulásával tulajdonképpen magukkal hozott ősi önkormányzatuk veszett el. A vajdák lassanként a püspökök jóvoltából nemességet nyertek, megmagyarosodtak s idővel eltűntek a magyar nemesség kebelében. A kenézek pedig lefelé sülyedtek s lassanként elvegyültek a nép között. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a vajdák, mint a nép vezetői és szószólói, hogy úgy mondjam, az oláh nép értelmisége, legközelebb állottak a földesúrhoz, a püspökhöz s többnyire magyar városokban, falvak-

¹⁾ BUNYITAY i. m. 14. 1.

²⁾ Ma Bontosd. régen Bontafalva.

³⁾ Ma Belényesforró.

⁴⁾ Ma Keresztély.

ban laktak, a kenézek ellenben a telepeken saját népük között éltek s azok elmaradottságában lassanként osztoztak. 1600-ban már a kenézség nem örökös tisztség, sőt legtöbb faluban már nincs is kenéz, hanem magyar módra falusi bíró. Jogai közül csak a malomtartás maradt meg, egyébként közönséges paraszttá lett.

Természetes, hogy a vezetők elvesztését a nép is megsínylette, mert az ősi telepes kiváltságok és jogok is megszűntek s ők is közönséges jobbágyorsra jutottak, jobbágyterheket kellett viselniök.

A mohácsi veszedelem katasztrofális hatású volt az alföldi magyarságra. A XVI. század végére a várak legnagyobb része török kézre került s a várak szedett-vedett, többnyire tatár őrserége semmi kíméletet nem ismert a néppel szemben. Rablás, gyűjtogatás, erőszakosság napirenden volt. A hadak útját rendszeren füstölgő romok jelezték. Az elpusztult falvak népe földönfutóvá lett. A megélhetés egyetlen, bár nem éppen a legkényelmesebb és legbiztosabb módja a katonáskodás lett, a békés földművelőkből, jobbára alföldi magyarokból lettek a félelmes hajdúk, kik hol a törökpárt, hol a németpárt szolgálatában állottak. Ez a katonáskodás rendkívül hozzájárult a magyarság elpusztulásához, mert az elhagyott falvakat többé senki sem építette fel s az örökös verekedés, harc a családalapítástól is elriasztotta a katonát, ami megint az elnéptelenedésre vezetett.

Az erdélyi fejedelmek a hajdúkat nem csupán katonai szempontból telepítették le, hanem egy modus vivendit kerestek és találtak az egykor békés nép fentartására és szaporítására. A hajdúk közös armálist, birtokot kaptak, mely összekötő kapocs megakadályozta, hogy széjjel széledjenek, tömeges letelepítésük, katonai szervezetük pedig biztosította a telep fenmaradását még az ellenség támadása esetére is. A hajdú telepeket megerősítették s létrejött egy, az akkori időknek tökéletesen megfelelő teleptípus, a „hajdú város”.

A hajdú telepeken általában balkáni, délszláv és magyar elemekből összeverődött népséget keresnek. Tagadhatatlan, hogy ilyen vegyes népség volt a hajdúság kezdetben, de ez elhullott az első és második emberöltő harcaiban, a későbbi hajdúság már csaknem kizárólag a földönfutóvá lett magyarság soraiból regenerálódott. Rendkívül tanulságos dolog a hajdúszabadalom-levelekben felsorolt hajdúk neveit vizsgálni. Ezek többnyire helynévből képezett családnevek, melyek elárulják, hogy az illető honnan származott.

Képviselve van egy város vezetékevei közt az ország minden vidéke, de mégis nagy százaléka biharmegyei. Kerülnek közöttük oláhok is, akik természetesen már az első generációban magyarokká lettek.

A köztudat szerint csak 6 hajdú város van, mely a mai Hajdú-megye magvát alkotja. Ez azonban tévedés, mert a hajdú telepek száma megüti a félszázat, csakhogy később ezek legnagyobb része elvesztette kiváltságát, a magyar királyok eladományozták és a népe jobbágyságra sűlyedt. Hajdú telepekkel találkozunk a Tiszántúl igen sok pontján, de legtöbb mégis Biharmegyében volt. A bihariak közül legtovább megtartotta kiváltságait Derecske, Kába, Konyár, Berettyóújfalú, Hajdú-Bagos, Sáránd, Félegyháza, Sas, Nagyszalonta, Kornádi, ele ezeken kívül még volt sok, mely előbb elvesztette kiváltságait, vagy pedig elnéptelenedett. Ilyenek *pl.* Dél-Biharban: Kölesér, Feketebátor, Gyanta, Nagyürögd stb. Ezek közül csak Gyanta népe élte át a török világot, a többi elnéptelenedett. De régi magyar jobbágykőaség sem maradt több Dél-Biharban a feketekörösvölgyi magyar falvakon és Belényes városán kívül. Ezek is azért maradtak meg, mert nem estek a hadak útjába s megvédte őket az erdők rengetege.

Míg a magyarság egyre hullott és Dél-Biharban csaknem teljesen kipusztult a másfélszázados török uralom alatt, az oláh vidék, a béli járás sík területét kivéve, nem szenvedett kiheverhetetlen pusztításokat, sőt azt mondhatjuk, hogy a Feketekörös-völgy Belényesen felüli része ellenséget jóformán nem is látott. Dél-Bihar a Partiumhoz tartozván, ez az el nem pusztított vidék részese volt Erdély aranykorának. A bányák virágoztak, Belényes ipara messze földön híres volt. Az oláhság háborítatlanul, a körülményekhez képest igazi jólétben élt, míg a magyarság haláltusáját vívta az Alföldön.

Az erdélyi fejedelemség megszűntével itt is nagyon megváltoztak a viszonyok. Mindenekelőtt csaknem az egész Dél-Bihar visszakerült régi birtokosa, a váradi püspök kezére. A százados harcok alatt a magyarság messze földön kiveszett, az érdeklődés kezd az oláh vidékek felé fordulni. 1690-ben kimondják a görög egyház unióját a katolikussal. Biharban is visszhangra talál a mozgalom s a váradi püspök, ki híveit a reformáció és a másfélszázados harc miatt — míg birtokon kívül volt — elveszítette, új híveket az uniótól remélt.

De a kuruc fejedelem, Thökölyi, majd utána Rákóczi is fel-

fedezte az oláhokat. Mikor Rákóczi 1703-ban kibontotta zászlaját, nemcsak a megriktult magyarság, hanem az erejében levő oláhság is tömegestől sietett a haza védelmére. Voltak oláhok a hajdúk között is sokan, de olyan szép számmal sohasem harcoltak, mint Rákóczi alatt s a feketekörös völgyi oláhok épúgy megérdemlik a „Rákóczi katonái” nevet, akárcsak a rutének. Megboszulták a rácok pusztításait, kik tűzhelyeiket Vaskóhtól Tenkéig feldúlták.

Ha Dél-Bihar népesedéstörténetét fejezetekre osztanók, a kurucvilág végét tennők meg egyik legfontosabb korszak, a telepítési korszak kezdetének.

Míg a magyar falvak a törökvilág pusztításai következtében tűntek el, az oláh falvakról ez éppen nem mondható. Mégis ha az eltűnt falvaik táblázatait összeállítjuk, azt látjuk, hogy az ellenség-től nem bolygatott oláh vidéken is sok falunak nyoma veszett.

Sorszám	J á r á s	A községek száma		
		ma is meglevő	eltűnt	összesen
1.	Vaskóhi	44	13	57
2.	Belényesi	62	27	89
3.	Magyarcsékei	49	25	74
4.	Tenkei	23	16	39
5.	Béli	33	17	50
	Összesen... ..	211	98	309

Az egykori falvak számának megállapításánál figyelembe kell vennünk, hogy az erdélyi fejedelmek birtokadómanóyozás alkalmával a többnyire szétszört fekvésű oláh telepek egy-egy csoportját mint külön falut adományozták el s ezek a XVII. századbeli, de később névleg eltűnt falucskák ma is megvannak, mint a mai oláh falvak részei. Ilyenek pl.: Biliarlonkában Bilgez¹⁾ és Urzest, Gyegy-

sényben Vajná¹⁾ Petrelényben Zavojén, Szerbesdben Foltefalva²⁾ és Zsukány, Czigányosdban Pokolfalva³⁾ és Pántosfalva.⁴⁾ Fehérlakban Sztrisár, Gorbolyfalvában Dzsoszán és Gojla. Gyepűsolymosban Felső-Petrász, Kosgyánban Podány, Magyarremetében Kis-Remete és Vánca-Remete, Pócsafalvában Zlovest.⁵⁾ Robogányban Lázúr, Bihardobrosdban Yásznosfalva.⁶⁾ Cseszvárában Posga, Körösszáldobágyban Szelistye, Szitányban Turbolyfalva,⁷⁾ Venterben Bratafalva,⁸⁾ Veresfalvában Krecsány falva,⁹⁾ Gyantában Rohgyanta,¹⁰⁾ Csontaházában Patakfalva.¹¹⁾ Máskor meg alsó és felső részre oszlott a falu, mint Alsó-Mérág. Felső-Mérág: Alsó-Mézes, Felső-Mézes; Alsó-Fenes, Felső-Fenes; ezek ma már összeolvadtak. Külön nevekkel illették a magyar falvak oláh telepeit, mint pl.: Magyar-Sólymos,¹²⁾ Oláh-Solymos,¹³⁾ Magyar-Fenes, Felső-Fenes; Magyar-Remete, Vánosa-Remete; Magyar-Venter, Qláh-Venter; eáék összeolvadtak, míg Magyar-Gyepes, Oláh-Gyepes, Magyar-Cséke, Drág-Cséke, Kis-Cséke,¹⁴⁾ Magyar-Ökrös. Oláh-Ökrös külön maradtak. Ez magyarázza meg, hogy a vaskóin és belényesi járásban mért van olyan sok eltűnt falu, holott itt az ellenség nem járt. A csakugyan eltűnt faivak egy része helyet, más része nevet cserélt. Ezek megállapítása ad legtöbb gondot. Táblázatunkon vannak olyan községek is, melyek nyomtalanul eltűntek. Ezeket ahhoz a községhez osztottuk be, amellyel együtt leggyakrabban szerepel az összeírásokban. Általában a ma már nem létező, vagy nem önálló községeket ahhoz a községhez osztottuk be, amelyhez földrajzilag vagy közigazgatásilag tartoznak vagy tartoztak. A mai helységnévtárban nem szereplő, tehát eltűntnek mondható község nevét dőlt betűkkel, bekezdve szedtük.

¹⁾ Ma Vojén.

²⁾ Később Foltest.

³⁾ Ma Pakaíest.

⁴⁾ Ma Páiiitasesi.

⁵⁾ Ma Velesd.

⁶⁾ Ma Govorest,

⁷⁾ Ma Turburest.

⁸⁾ Ma Bretyest.

⁹⁾ Ma Krecsány.

¹⁰⁾ Ma Rohány.

¹¹⁾ Ma Valány.

¹²⁾ Ma Biharpoklos.

¹³⁾ Ma Gyepűsolymos.

¹⁴⁾ Ma Cseszvára a régi oláh Csekesoara névből, mely Kis Csékét jelent.

Külön rovatban soroltuk fel a községek régi neveit, melyeket egytől-egyig oklevélben találtunk.¹⁾

Az Alföld újranépesítése a kurucvilág lezajlása után kezdődik. Hihetetlenül csekély népesség maradt az Alföldön. 1715-ben pl. Békésmegyében 344 jobbágyháztartás volt. 1710-ben a Hódmezővásárhely és, Debreczen közötti útban csak Mezőtúr volt lakott hely. 1713-ban kezd az elmenekült népség lassanként haza szivárogni, majd ezután megkezdődik az Alföld felé özönlés a perifériákról. Az alföldi földesurak munkáskezeket keresnek és mindenféle kedvezményekkel, engedményekkel csalogatják a jobbágyságot birtokaikra. Elsősorban magyar földműves jobbágyokat kerestek, de mikor ilyeneket nem kaptak, jó volt az oláh és a tót is. Soha ilyen dolga nem volt a jobbágnak, háromfelé is húzták egyszerre. Rendszeren 2—3 évi tehermentességet kaptak a telepések, mikor kitelt a 2—3 év, egyszerűen odébállottak. Csupa költözködés volt ekkortájt az Alföldön. A feketekörösvölgyi magyar falvakból is nagyon sok magyar levándorolt az Alföldre, de ez meg sem közelítette az oláhok számát, kik valóságos karavánokban költözködtek lefelé. Egy-két évtized alatt megszállták a tenkei járás régtől fogva pusztán álló magyar községeit, ahol még néhány megmaradt magyar család élt, az vagy szintén tovább költözött, vagy beolvadt az új jövevények közé. De az oláh telepések eljutottak nemcsak a Sárrétig, hanem a Nyírségig, a Tiszáig, ahol őket meg a magyarság nyelt[©]- el minél hamarabb.

Dél-Biharból legutoljára népesedett be a béli járás. A földesúr, a váradi püspök itt fekvő pusztáit a belényesvidéki oláhoknak adta bérbe, akik eleinte hazuról művelték a földeket, majd lassanként oda költöztek a pusztákra. így árendálta 1732-ben²⁾ Biharfenyves Pusztahodost és Benyesdet, Biharmagura Kislakát, Kiskóh Pusztá-

¹⁾ Valóban csodálatos, hogy milyen sok szép magyar nevünk kallódott el, de az Országos Törzskönyv Bizottság ahelyett, hogy ezeket állította volna vissza, a legtorzabb neveket gyártotta, sőt mai napig is élő magyar neveket eloláhosított. Ilyenek pl. Vajdafalva, mely Nyimesd: Feketefalva, mely Kisnyégerfalva lett, ez utóbbi pláne magyar falu. Az osztrák katonai térképészek, akik pedig nem nagyon szokták tisztelni a magyar helyneveket, szükségesnek látták a Specialkarte-n is feltüntetni e két falu magyar nevét. Bondoraszú a béli járásban a mai Békirálymező határán feküdt, ma pusztá. Ennek nevét átruházták a belényesi járásban fekvő Budurászára, melynek neve minden oklevélben Budurásza volt. Reméljük, hogy a Bizottság nem tekinti lezártnak munkáját s a régi magyar község-neveket jogaikba iktatja.

²⁾ Orsz. Levéltár: Urb. et Conscri. Fase. 91. Nr. 40.

szuszágot, Bontosd Olcsát, Belényesszentmárton Bélkarolyt, Tatárfalva Kalniigyot, Henkeres és Kőszvényes Bélkalocsát, Mézes Hegyest, Telek Pusztahollódot, Telek és Talp Boklyát; Tagadó Medgyest; Bél Béli mocsolyát, Béli márkaszék Poklusiczát, Tönköd Cserét, Vajdafalvát, Havaspoklos és a belényesvidéki oláhok Bántolmácsot, Tisztásfalva Bondoraszót, Béli örvényes Klút. Ezen pusztákról a bérlők többé nem távoztak el. Az 1735. évi úrbéri összeírás¹⁾ megjegyzi, hogy Béli rogoz, Sajád és Béli királymező éppen most népeseedik, ez utóbbi lakosai Biharfenyves, Bondoraszó és Petrelény belényesvidéki falvakból származnak, valamint ekkor népeseedik az egész béli ispánság. A beköltözőik Zaránd megyéből és Erdély határos részeiből jönnek. Bogyot, valamint Béli városát is, erdélyi oláhok ülik meg.²⁾ Pusztahollóra biharkabai, mézgedi, dusafalvi, havasdombrói és nyimesdi oláhok is jönnek. Pusztahodoe, Kis- és Nagy-Karánd, Pusztaszuszág és Bántolmács különben csak 1864 után lettek teljesen Önálló községek, ma azonban már teljesen indokolatlan, hogy a „Pusztá” jelzöt viseljék.³⁾

A puszták benépesítése természetesen nem ment valami nagyon simán. A jobbágyok, miután kihasználták a 2—3 évi tehermentesiséget, egyszerűen kereket oldottak és másutt, más földesúrral kötöttek egyezséget. Néha a földesúr kergette el a jobbágyokat. Sokszor természeti csapás sújtotta az új falut. Magyarcsékének még 1720-ban is református magyar lakosai vannak. A püspökség katolikus hitre akarta őket téríteni a XVIII. század végén. A lakosok kisebb része a lelkésszel egyetemben áttért, a többség pedig elköltözött Tenkére és a többi magyar faluba. A kiköltözöttek helyére oláhok jöttek, kik a visszamaradt magyarságot beolvasztották. 1817-ben a nagy éhség alkalmával a lakosság egy része kiveszett, más része elszéledt. Ekkor a földesúr görög katolikus vallású ruténeket telepített a sárosmegyei Jarembináról és Ólublóról. E rutének is már csaknem az utolsó szálig eloláhosodtak napjainkig. A múlt század 90-es éveiben a magyarcsékei kiirtott Korda Andor-féle erdők helyére magyarokat telepítettek, még pedig jórészt alföldi reformátusokat. Ilyenformán Magyarcséke megint megmagyarosodott, de az új telep nem életképes, a magyar telepek kóros szimptomái látszanak rajta.

¹⁾ Orsz. Levéltár: Urb. et Conscr. Fase. 117. Nr. 89.

¹⁾ Pesty: Helynevek. Kézirat M. Nemzeti Múzeum.

²⁾ Hollód, melyet a nép Hidasteleknek is hív, a „Pusztá” jelzöt most kapta, mikor már régóta virágzó község.

A rutén és tót telepítésekről kell még néhány szót szólnunk.

A magyarcsékei rutén telepítés volt a legelső kísérlet. A telepítés jól ütött be, mert a telepések rosszabb viszonyok közül kerültek jobb viszonyok közé. Magyarcsékével egyidőben, tehát 1817-ben Tőkefalvára, Tenkegörszóra, Hévízkárándra és Béltre is telepítettek tótokat; Kerekesfalvára, Szombatságra és Hollóiszegre meg sárosmezei ruténeket. Kerekesfalva $\frac{1}{4}$, Szombatság $\frac{1}{2}$ részben még 1864-ben is rutén-tót anyanyelvű,¹⁾ azóta azonban annyira eloláhosodott, hogy csak az 50 évesnél idősebbek tudnak inég úgy-ahogy anyanyelvükön beszélni. A béli és tenkei járásban levő tót telepések — mivel azok nem görög, hanem római katolikusok voltak — nagyjából megmagyarosodtak.

Német bányászokat is telepítettek a XVIII. század vége felé Rézbányára, ezek azonban ma már a végső pusztulás szélén állanak. Számuk rohamosan fogy. Nagyjából az oláhság, kisebb részben a magyarság nyeli el őket.

Még meg kell emlékeznünk egy pár nagyobb arányú járványos betegségről, mely vidékünkön tetemes pusztítást okozott s hozzájárult az elnéptelítéshez. 1710-ben, még a kurucvilág alatt a rettenetes „guga-ihalál”, a pestis pusztította végig a vidéket, melynek méreteiben még nagyobb volt az 1730—1740. évi pestis, melynek pusztítása minden emberi képzeletet felülmúl. Csak Bihar vármegye 79 magyar községében 22.436 lélek pusztult el,²⁾ képzelhető, hogy dühönghetett az oláh vidékeken. 1836-ban és 1873-ban a kolera pusztította végig vidékünket.³⁾

Miután a népesedés főbb mozzanatait láttuk, próbáljuk megállapítani esetről-esetre Dél-Bihar népességét és a népesség nemzeti ségi eloszlását.

Bihar vármegye régi népességének megállapításával behatóbban mindössze ACSÁDY foglalkozott, és pedig az 1715—1720. évi népességgel.⁴⁾ Ez években ugyanis az egész ország jobbágy népességét összeírták, még pedig csaknem minden megyénél névszerint, épp ezért nagyon alkalmas az összeírás arra is, hogy megállapíthassuk a jobbágy nép nemzetiségi viszonyait. ACSÁDY nem járason-

¹⁾ Pesty i. m.

²⁾ Bihar vm. levéltára 49/D.

³⁾ Köröst árkfüvlynu\ 1836-ban 34, 1873-ban 133 lélek liait el kolerában. Ref. egyh. anyakönyve.

⁴⁾ Magy. Stat. Közl.: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 4°. Budapest, 1896.

ként dolgozta fel az egyes vármegyéket, hanem csak a községek betűrendjében, így igen nehéz a közigazgatási beosztás alapján készült népszámlálásokkal egybevetni. A jobbágyság családneveit meg minden onomatológiai tudás nélkül kezelte s az oláhság nagy részét magyarnak vette, e miatt a nemzetiség megállapítására vonatkozó eredményei megbízhatatlanok.

Az 1715—1720. évi jobbágyösszeírásokon kívül demográfiai feldolgozásra még nem került a vármegyének semmiféle történelmi anyaga, pedig kevés vármegye dicsekedhet annyi jobbágyösszeírással, mint Bihar. Az Országos Levéltárban nagyon pontos portá-összeírásokat kapunk az 1552, 1553, 1554, 1555. évekből.¹⁾ Jó összeírás maradt az 1595. évről a délbihari nemesek²⁾ jobbágyaitól, valamint a fejedelem³⁾ jobbágyaitól. Az 1597. évi 3 forintos adó lajstroma⁴⁾ Dél-Biharról szintén tartalmaz néhány adatot. 1599-ből is jó házősszeírások⁵⁾ vannak Dél-Biharról, de legteljesebb összeírások maradtak az 1600. évből. Ezek már nemcsak ház- és portá-összeírások,⁶⁾ hanem névszerinti összeírások is,⁷⁾ melyek alkalmasak a nemzetiség megállapítására, sőt a családok gazdasági, vagyoni viszonyaira is rendkívül bőséges adatokat tartalmaznak. Jó portáösszeírás maradt az 1604., 1605. évekről⁸⁾ is, de ezután hosszúhozzú ideig, csaknem egy évszázadig nem találunk felhasználható anyagot. 1697-ben a tatárok, a Fekete-Körös felső völgyét kivéve, egész Déi-Bihart felperzselték, a lakosság bujdosó rab, vagy földönfutó lett. A porta-, ház-, jobbágyösszeírások az adókiivetés szempontjából készültek s amikor a jobbágyság tönkrement, úgyis hiába való dolog lett volna őket összeírni. Mindössze 1642-ből maradt ránk egy lajstrom⁹⁾ „a váradi háztól elidegenített jószágok” számáról, de ez is csak a falu birtokosát nevezi meg. A török világ után az első összeírás 1696-ból¹⁰⁾ maradt ránk, mely azonban fontosság tekintetében meg sem közelíti az 1704. évi névszerinti jobbágyössze-

¹⁾ Die. conscr. Tom VIII.

²⁾ N. R. A. Fasc. 1033. Nr. 22. és N. R. A. Fasc. 1097. Nr. 28,

³⁾ N. R. A. Fasc. 1033. Nr. 21.

⁴⁾ Die. conscr. Tom VIII. Pag. 811—825.

⁵⁾ Die. eonscr. Tom VIII. Pag. 561—712.

⁶⁾ Die. conscr. Tom VIII. Pag. 713—760.

⁷⁾ Urb. et conscr. Fasc. 17. Nr. 6.; Fasc. Nr. 34.; Fasc. 23 Nr. 5.

⁸⁾ Die. conscr. Tom VIII. Pag. 763—784.

⁹⁾ Urb. et conscr.

¹⁰⁾ Die. conscr. Tom VIII. Pag. 227—248.

írást,¹⁾ mely a belényesi kastélyhoz tartozó javakat sorolja fel. Ez nemcsak a jobbágynépesség számának, hanem nemzetiségének és vagyoni állapotának megállapítására is felette alkalmas. Ugyanilyen a Kornis-féle javak összeírása²⁾ Paprnező vidékéről. Szintén becses, de ezeknél nagyobb területet felölelő az 1715—1720. évi biharmegyei jobbágyösszeírás, melyet ACSÁDY dolgozott fel. Míg az 1704. évi összeírások a jobbágy népesség minden rétegét felölelték, az 1715—1720. évek csak a földdel bíró, adózó jobbágyokat tartalmazzák. Ezután már igen részletes úrbéri összeírások maradtak fenn ránk. Ilyen az 1732.,³⁾ 1735.,⁴⁾ 1748.,⁵⁾ továbbá egy az 1735—1750 közötti évekről,⁶⁾ 1752-ből,⁷⁾ 1768-ból,⁸⁾ 1770 tájáról.⁹⁾ Nagyjából névszerintiek. Valamennyit felülmúlják azonban az 1770. évi úrbéri összeírások. Ekkor már minden községnek külön füzete van.¹⁰⁾ Kezelhetőség szempontjából azonban sokkal jobb az 1778. évi úrbéri összeírás, mely szintén névszerinti. Az 1828. évről is községenkénti füzetes, úrbéri táblázatok maradtak fenn,¹¹⁾ melyek gazdaságtörténeti-földrajzi szempontból felette becsesek.

De az 1828. évről feldolgozott demográfiai forrásunk is van, a NAGY LAJOS geográfiai szótára,¹²⁾ melynek adatait 1827-ben közígazgatási úton gyűjtötte. A házak számát, az össznépeiséget tartalmazza, de felsorolja vallás szerint is a lakosokat. Utána mindjárt a FÉNYES ELEK munkái említendők. Ezek közül a mi célunknak legjobban megfelelt a Bach-korszakbeli népszámlálás adatain épült 1859. évi statisztikai munkája.¹³⁾ 1869-től kezdve a magy. kir. Központi Statisztikai Hivatal által kiadott Népszámlálások a legjobb

¹⁾ Urb. et cotiser. Fasc. 17. Nr. 8.

²⁾ Urb. et conscr. Fasc. 168. Nr. 40.

³⁾ Urb. et conscr. Fasc. 91. Nr. 40.

⁴⁾ Urb. et conscr. Fasc. 80. Nr. 6.

⁵⁾ Urb. et conscr. Fasc. 145. Nr. 29.

⁶⁾ Urb. et conscr. Fasc. 117. Nr. 89.

⁷⁾ Urb. et conscr. Fasc. 80. Nr. 6.

⁸⁾ Urb. et conscr. Fasc. 122. Nr. 42.

⁹⁾ Urb. et conscr. Fasc. 117. Nr. 90.

¹⁰⁾ Az 1770. évi úrbéri táblázatok nemcsak az Orsz. Levéltárban, hanem Bihar-vármegye levéltárában is megtalálhatók.

¹¹⁾ Orsz. Levéltár; Bihar-vármegye levéltára.

¹²⁾ LUDOVICTS NAGY: Notitiae politico-geographico statisticae inclyti regni Hungáriáé, pariumque eidem adnexarum. Budae 1828.

¹³⁾ FÉNYES ELEK: Magyarország 1859-ben statisztikai, birtokviszonyi és topográfiai szempontból. Dél-Bihar-vármegye. Pest, 1859.

források, de az anyanyelvre csak a későbbi népszámlálások terjeszkednek ki községenként is.

Mindezen források közül az 1552. és 1595. évi porta-, az 1600., 1704., 1720., 1778. évi névszerinti jobbágyösszeírások, NAGY LAJOS 1828. évi és FÉNYES ELEK 1859. évi adatai, a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal 1890. és 1910. évi népszámlálásai mutatkoztak alkalmasnak úgy időbeli eloszlásuk, mint megbízható tartalmuk miatt a mellékelt táblázatok összeállítására.

Ha az 1552., 1553., 1554., 1555. évi portaösszeírásokat egybevetjük, azt találjuk, hogy -a porták száma évről-évre fokozatosan csökken. Ez a csökkenés nem magyarázható a törökvilág pusztításaiival, mert az e vidéken csak a század vége felé következett be. Inkább a szomszédos „Mezőség”¹⁾ és „Erdőhátság”²⁾ pusztulásával függ össze, mert a Feketekörös-völgy századok óta e területekre támaszkodva él s ezek pusztulása közvetve a Feketekörös völgyét is sújtotta. A porták számának fokozatos csökkenése tehát nem jelentette egyszersmind a népesség apadását is, hanem csak az adóprés enyhébb működését. Mindenesetre a 4 fenmaradt portaösszeírás közül legalkalmasabb a legrégebb, az 1552. évi összeírás, ebből rekonstruáltuk az 1552. évi népesség számát.

Mint az 1552. évi, úgy az 1595. évi jobbágyösszeírások is kutatásunk egész területére kiterjeszkednek, éppen ezért a népesség számának megállapítására az 1595. évi összeírást vettük, nem az 1600. évit, mert bár ez utóbbi névszerinti, de nem öleli fel egészen az általunk kutatott területeket. A nemzetiségi viszonyok megállapítására azonban természetesen csak a névszerinti, 1600. évi jobbágyösszeírásokat kellett választanunk.

Az 1552. évi porták: lélekszámának megállapítása nehéz feladat, de szerencsére a későbbi összeírásokban biztos kulcsot találunk a kérdés megoldására. KARÁCSONYI JÁNOS³⁾ a szomszédos Békés vármegyében 1563-ban 1 kapura 1 ½ családot, 1 családra 5 lelket számít. ACSÁDY⁴⁾ számításai szerint a mohácsi vész utáni időkben Nyitra vármegyében minden telekre ½ 2 család esik. Zemplénben 3-nál is több, másutt 2, Gömörben 2,1, az országos átlagot tehát 2 ½ családban állapítja meg.

¹⁾ Gyula vidéke.

²⁾ Nagyszalonta vidéke.

³⁾ Békés-vármegye története. Gyula 1896. I. 231. 1.

⁴⁾ ACSÁDY I. dr.: A magyar jobbágy népesség száma a mohácsi vész után. Budapest, 1889. 33. l.

Számunkra a kulcsot az egyik,¹⁾ 1600. évi névszerinti összeírás adja meg. Ez Belényes vidékén 65 község háztartásfőjét névszerint felsorolja, még ha nincs is semmije. 50 községnél megemlíti, hogy hány portája van a községnek. Ha a háztartások összegét elosztjuk a porták összegével, akkor megtudjuk, hogy átlag hány háztartás esik egy portára.

Így azonban csak a jobbágyság és a jobbágytelken élő nemesiség számát tudjuk meg. Ezeken kívül vannak még a birtokos nemesek, továbbá az iparosok, papok, a krajnikok, akiknek egy része szintén nincs az 1600. évi összeírásban felvéve, ide számíthatjuk azt a 42 férfit is, ki mint bánya- és kohó-tisztviselő és szolga él a bányák, kohók és hámorok körül, úgy hogy mindezek számára minden faluban bizvást vehetünk egy háztartással többet s ekkor 1600-ban Belényes vidékén 50 községben 229 portán 1315 háztartás, illetőleg ötvennel, a faluk számával több, tehát 1365 háztartás van s egy portára kerekszámban átlag 6 háztartás esik.

ACSÁDY és KARÁCSONYI ezidőtájt átlag 5 lelket számít egy háztartásra. Ez azonban kevés, mert az oláh népnél gyakran két vagy több család is van egy háztartásban. De különben is az oláh szapora faj. Az árvák s a feloszlott háztartások is a meglevő háztartások lélekszámát terhelik, úgy hogy a háztartások átlagos lélekszámát is nyugodtan vehetjük 6 léleknek, átlag ennyi lélek esik NAGY Lajos-nál is egy bihari házra.

Az 1595. évi népességet tehát úgy állapítottuk meg, hogy a jobbágyháztartások számához falunként még egy háztartást számítottunk a nemesek s a többi, a jobbágyösszeírásokban nem szereplők számára. Ez első tekintetre kevésnek látszik, de tudnunk kell, hogy e vidéknek a váradi püspök és káptalan volt a földesura s itt nagyon kevés nemes élt. Mikor pedig az erdélyi fejedelmek idejében e vidék a Partiumhoz tartozott, jobbára olyan nemesek bírták, kik nem laktak itt. A községenként egy háztartással való felemelést bezárólag 1778-ig alkalmaztuk, mert 1828-ban NAGY LAJOS a nemeseket is számította. Ahol az 1595. évi adat hiányzott, 1600. évi adattal pótoltuk.

Hátra volna még az 1552. évi népesség megállapításának a módja.

Miután már előbb, 1600-ban a porták átlagos népességét 6 háztartásban állapítottuk meg, nem lesz nehéz ezen kulcs ismerere-

¹⁾ Orsz. Lt. Urb. et Conscr. Fase. 17. N. 6.

tével az 1552. évi népességet sem megállapítani. Mivel másfél emberöltőt kell visszamennünk, két háztartást leszámíthatunk, mint a porták népességének fél század alatt való természetes gyarapodását, továbbá mint a porták számának természetes csökkenését. Más szavakkal 1552-ben egy portán kevesebb család lakott, mint 1595-ben s a fokozatos elszegényedés miatt a porták számát adó-kivetés szempontjából mindenütt csökkenteni kellett, jóllehet a népesség nem fogyott. 1595-ben több ember fizette ugyanazon portának az adóját, mint 1552-ben. A porták ilyenén devalválódása lépésről-lépésre kísérhető, ha az 1552., 1553., 1554., 1555. évi portaösszeírásokat egybevetjük.

Ilyenformán számításunk szerint 1552-ben egy portára négy háztartás esik, ami lényegesen több, mint a KARÁCSONYI és ACSÁDY által kiszámított átlag. De kutatásunk területén, ahol az ellenség nem pusztított, a népesség már ekkor is sűrűbb volt, mint az ország egyéb vidékén s számításunk helyességét a kiszámított 1552. és 1595. évi lélekszám egyezése is igazolja azon járásokban, melyek a törökvilág pusztításait közvetlenül még nem érezték.

Az 1552. évi portaösszeírás nem sorol fel minden községet, hanem sokszor a portékát valamely nagyobb; középponttal említi, így a mai vaskóhi járásnak csaknem valamennyi portája benne foglaltatik a „Pertinentia/Belényes” — Belényes tartozéka — cím alatt felsorolt 420 portában. Ha a mai vaskóhi és belényesi járás akkori név szerint fel nem sorolt községei között arányosan elosztjuk ezen számot, akkor a mai vaskóhi járás területére 1552-ben 333 porta, illetőleg a névszerint megnevezett 4 község 16 portájával együtt körülbelül 349 porta esett. A fennmaradt 87 porta a belényesi járás meg nem nevezett községeire esik. Hasonlóképpen szétosztottuk, még pedig egyenlő arányban, a „Széplak tartozéka” cím alatt felsorolt 151 portát a belényesi és tenkei járások között, minthogy Széplak a két járás határszélén fekszik. A Cséke tartozékát és Kárárd tartozékát képező 169 portát a magyarcsékei, Bél tartozékának 88 portáját pedig a béli járás portáihoz számítottuk.

További eljárásunk az 1552. évi népesség kiszámításánál is az maradt, mint az 1595., 1604., 1778. évi népességnél. A falunak a portákból kiszámított összes háztartásaihoz a nemesek s egyéb kimaradottak számára még egy háztartást adtunk s az így nyert számot megszoroztuk hattal, a háztartás átlagos lélekszámával.

Míg az 1704. évi névszerinti jobbágyösszeírás teljesség szempontjából semmi kívánni valót nem hagy hátra, az 1720. évi héza-

gos, az 1715. éviről nem is szólva. A zsellérekre nem terjeszkedik ki, mivel ezeket nem tartották ekkor adóalynak. Feltesszük, hogy 1720-ban akkora volt e vidék népessége, mint 1704-ben. Igaz ugyan, hogy a két időpont között eltelt 16 esztendő alatt elég jelentékeny lehetett a természetes szaporaság is, de nem szabad felejtenuk, hogy a kurucvilágban 1703-tól 1711-ig erős vérveszteséget szenvedett Rákóczi zászlaja alatt e vidék oláhsága is. 1704-ben a vaskóhi és belényesi járás felnőtt férfiai közül minden tizenkettedik hadban van.

Az 1704. évi két összeírás csak a vaskóhi és belényesi járás területére terjed ki s a magyarosékei járásnak csak néhány községét tartalmazza. Ennélfogva ahol 1704. évi adattal nem rendelkezünk, ott az 1720. évi adatot használtuk. Mint említettük, az 1720. évi összeírás a zselléreket nem vette fel, ezért ha ez összeírást demográfiai szempontból hasznosítani; akarjuk, akkor a rendelkezésünkre álló adatot korrigálni kell. Mivel Bél-Bihar 3 járásában a községekről 1704. évi adatok, iá, vannak, ezeket összevetve az 1720. évi adatokkal, a járási kulcsot könnyen megállapíthatjuk, mellyel ha megszorozzuk az 1720. évi adatot, megkapjuk az 1704. évi összeget. Ez a kulcs, a belényesi járásban, 2 a magyarosékeiben, tenkeiben, béliben 15 Ezekkel szoroztuk meg tehát az 1720. évi adatot, hogy az 1704. évi állapotnak megfelelő összeget kapjuk. Ilyen módon a zsellér népesség nem hiányzik a falu lélekszámából. Mint a többi összeírások feldolgozása alkalmával, itt is falunként egy háztartást számítottunk a nemesek és egyéb nem jobbágy népesség számára.

A váradi püspökség 1778. évi jobbágy összeírása kiterjed minden nem nemes lakosra, de pár községnek csak felét vagy egy-két harmadát írta össze, t. i. amely rész a püspökségé volt. Ezen könnyen lehetett segíteni. Néhány község azonban — mely *nem* volt a püspökség tulajdona — hiányzik az összeírásból. Ezeket az 1768. évi összeírásból és az 1770. évi úrbéri táblázatokból pótoltuk, amelyekre pedig ezek sem terjeszkedtek ki, a járási átlagos lélekszámot vettük.

Ilyen módon kiszámítva Dél-Bihar vármegye 5 járásának népességét negyedfél évszázadra visszamenőleg, az eredmény a mellékelt táblázat szerint alakul:

Lásd a mellékelt táblázatot!

A táblázat mindenekelőtt azt az elterjedt véleményt cáfolja meg, hogy a törökvilág kezdetén az országnak a mai népességéhez

mérten igen csekély népessége lett volna. Ezen véleménynek főleg az Acsády-féle országos kulcs által kiszámított eredmények adtaik tápot, holott azt látjuk, hogy az ország összes portáinak népességét nem lehet 5—6 megye átlagából kiszámítani. Ha megközelítő eredményt akarunk elérni, legalább is minden vármegye átlagát külön-külön meg kell állapítani, de még így is nagy hibákat követhetünk el, ha a terület történelmi eseményeit lépten-nyomon szemmel nem tartjuk, mert pl. Bihar vármegye síkföldi, magyarlakta részén egy adott időpontban is más volt egy porta népessége, mint a hegyvidéki oláhlakta részé.

Ha a járási összegeket egybeadjuk, akkor láthatjuk, mint hullámzik Dél-Bihar népessége 358 év óta.

Sorszám	Járás	L é l e k s z á m							
		1552	1595	1704-1720	1778	1828	1859	1890	1910
1.	Vaskóhi ...	8.406	9.018	4.122	15.794	15.993	18.984	23.317	29.348
2.	Belényesi ...	14.886	12.530	6.770	26.825	24.283	30.658	40.448	49.679
3.	Magyarcsékei	7.596	6.576	2.916	14.586	13.734	19.629	24.367	31.209
4.	Tenkei ...	13.130	4.884	2.274	11.580	15.053	21.989	27.743	31.592
5.	Béli ...	7.746	2.589	1.012	8.562	8.367	14.905	17.042	19.511
	Összesen ...	41.764	35.597	17.094	77.347	77.430	106.165	132.912	161.339

Ha az 1552. évi lélekszámot egybevetjük az 1910. évivel, azt látjuk, hogy a területhez képest meglehetősen arányossággal oszlott el a lakosság. A vaskóhi járás népessége 358 esztendő óta 35-, a belényesi 30-, a magyarcsékei 45-, a tenkei 25-, a béli 2'8-szeresére emelkedett. A negyedfélszázéves növekvés tehát legnagyobb a magyarcsékei, legkisebb a tenkei járásban. 1552 után már megkezdődött az Alföld felől eső részek pusztulása, Ha az 1552. és 1595. évi lélekszámot egybevetjük, azt látjuk, hogy az Alföld felől eső tenkei és béli járás népessége az 1552. évi állapothoz képest $\frac{1}{3}$ -ra csökken. Csökkent — bár nem sokat — a magyarcsékei és belényesi járás

lélekszáma is, míg a vaskóhié némileg emelkedett, ami a járás földrajzi helyzetéből szinte önként következik. Az 5 járás 1595. évi népessége a törökvilág végére, 1704—1720-ra ismét felére csökken. 1595-től 1720-ig az elnéptelenedés valamennyi járásban egyforma arányban történik. Azt mondhatjuk, hogy a kurucvilág utolsó éve, 1711 volt a határköve az elnéptelenedésnek, ettől kezdve rohamosan gyarapodik a lélekszám, különösen a törökvilág alatt elpusztult alföldi széleken. Erre az időre esnek a nagy telepítések, ami a lélekszámban is híven visszatükröződik. 1704—1720-101 1778-ig a vaskóhi és belényesi járás népessége 4-szeresére, a magyarcsékei és tenkei 5-szörösére, a béli 8-szorosára emelkedett. Ha pedig az 1704—1715. évi lélekszámot az 1910. évvel vetjük egybe, akkor azt látjuk, hogy a vaskóhi járás népessége 7-szeresére, a belényesié 8-szorosára, a magyarcsékei 10-szeresére, a tenkei 14-szeresére, a béli 19-szeresére emelkedett, vagyis a népességnek több mint fele 190 év alatt áthelyezkedett Dél-Biharnak az Alföld felé eső részeire, mely azelőtt majdnem teljesen elnéptelenedett.

De a béli járás népességének is nagymérvű megnövekedése mily csekélység az alföldi magyarság szaporodásához képest. Álljon itt egy táblázat Bihar vármegye alföldi szomszédjairól:

	Dél-Bihar	Hajdúság ¹⁾	Nagy-Künság ²⁾	Békés vm.
1720-ban	17.094 lélek	3.138 lélek	2.340 lélek	4.146 lélek
1780 „	—	—	—	54.820 „
1801 „	—	—	31.840 „	—
1828 „	77.430 „	40.473 „	47.672 „	138.909 „
1859 „	106.165 „	—	—	—
1869 „	146.024 „	62.914 „	60.215 „	212.973 „
1890 „	132.912 „	70.070 „	72.508 „	258.386 „
1910 „	161.339 „	85.137 „	80.460 „	297.694 „

Ebből a táblázatból azt látjuk, hogy míg Dél-Bihar népessége a török- és kurucvilág lezajlásától mostanáig 9.4-szeresére emelkedett, addig a *Hajdúságé 27.1-re, a Nagykunságé 34.4-re, Békés vármegyéé 71.8-szorosára emelkedett.*

Ha az 1869. évi lélekszámot vetjük egybe az 1910. évvel,

¹⁾ A 6 hajdúváros: Böszörmény, Nánás, Dorog, Hatház, Vámospércs, Szol-oszló.

²⁾ A 6 nagykun város és két pusztája: Karczag, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunmadaras. Túrkeve, Künszentmárton, Kúncsorba és Mesterszállás.

akkor is azt látjuk, hogy 1910-ben a Dél-Bihari lélekszám 11, a Hajdúságé és a Nagykunságé 13, Békés vármegyéé 1.4-szerese az 1869. évinek.

Honnan ez a roppant szaporaság? Hisz a magyar nem szaporább az oláhnál?! A feleletet a földrajzi viszonyok adják meg. Az oláhok lakta föld nagyon szegény. Az ott uralkodó primitív gazdálkodási rendszer mellett több lelket nem tud eltartani, mint amennyi ma rajta él. Sőt azt mondhatjuk, hogy az ott élő népet sem az a föld tartja el, amelyen lakik, hanem az Alföld, melyre támaszkodik.

A délbihari oláhok immár csaknem kétszáz esztendő óta az Alföldre járnak aratni, dolgozni s ott szerzett gabonájukkal, keresetükkel pótolják, amit saját földjük nem képes nyújtani. Már az 1770. évi úrbéri összeírásokban csaknem minden oláh falu azt vallja, hogy a Mezőségre,¹⁾ az Erdőhátra²⁾ jár aratni, szekerezni, mert másként nem tud megélni. Magának a vármegyének is sok gondot okozott a gyakori ínség, mely e vidéket sújtotta s több ízben megpróbálták orvosolni is. 1816-ban adott ki a vármegye egy terjedelmes projectumot,³⁾ mely „Előadása azon módoknak, miképpen lehessen főképpen ezen nemes Bihar vármegyének hegyes és terméketlen részén lakó dologtalan oláh nemzetet olyan állapotban helyheztetni, hogy a maga földjének termése és kézi munkája után élelmébe fogyatkozást ne szenvedjen és a közöttök gyakran előfordulni szokott szükségnek költséges kipótlásával a publicum ne terheltesen.” Ez a projectum részletesen leírja az oláh nép minden hibáját és ebből eredő baját, mely nagy részben most, 100 év multán is megtalálható. „Az oláhság restellvén a maga földjeit trágyázni és jól művelni, — mondja a projectum — sokan közülük a Mezőségre mennek szántam, vetni. Ezen cselekedetet egyáltaljában hibásnak mondani nem lehet, mert bizonyos az, hogy midőn a maga úrbéres földjéből egy szem élés után kettőt kap, akkor a Mezőségen tizet, sőt húszat, de amennyiben a messze járkálással az időt vesztik, a magok földjeit vetetlen hagyják . . . szükséges, hogy minden oláh taxás arra szoríttasson . . . hogy földjeit bevesse.” „Hasonló rossz következése van a mésszel való kereskedésnek is, mellyel ők széllyel kóborolván, csaknem az egész nyarat henyléssel szokták veszte-

¹⁾ Gyula vidéke.

²⁾ Nagyszalonta vidéke.

³⁾ Belényes város levéltára. Körözési jegyzőkönyv, 1816.

getni . . . egyszersmind ezen kóborlással marháikat szerfölött csigázzák.”

A következő évben még szigorúbb rendeleteket adtak ki, mert a nép nagyon tódult az Alföldre s már még télire sem jött vissza. A vármegye újból szigorúan elrendeli,¹⁾ hogy „Elköltözni, telkeket pusztán hagyni nem szabad, akik oda vannak, Szent Mihály napra haza citálandók. E végből currentálandók Szatmár, Szabolcs, Békés, Heves, Kunság, Arad, Csongrád, Temes és Torontál vármegyékben, a Hajdú kerületben és Debreczen városában.” „Ha azonban Szent Mihály napra se jön vissza, akkor telkeit, házát a földesúr másnak adja s ha ezután kerülne haza, többé vissza nem kapja.”

Ezek a rendeletek beszédes bizonyítékai, hogy mért szaporodik olyan lassan az oláh vidék népessége és mért gyarapodik olyan gyorsan az Alföldé. Az oláh népesség századok óta folyton leszivárog a természetes úton, a Fekete-Körös völgyén. Előbb munkába áll a magyar gazdánál, télire hazamegy a keresményével. Majd később már beleszokik az alföldi jobb életmódba, aztán még fenyegetéssel sem lehet hazahívni. Így volt ez száz évvel ezelőtt, így van ez ma is.

A népesedési viszonyok ismertetése után térjünk át a nemzetiségi viszonyokra. Mint már előbb említettük, a vidék első, honfoglaláskori lakosai székely-magyarok voltak, kiknek leszármazottjai 8—9 faluban ma is élnek, az oláhok pedig a XIII. század elején költöztek be. A magyarság szaporulata azonban hosszú századok óta nem e vidéken helyezkedett el, hanem leszivárgott az Alföldre, e miatt több falut nem alapított, mint amennyi kezdetben volt. A Belényeshez tartozó kimondottan magyar falvakat Scolari András püspök 1422. évi levele²⁾ sorolja fel: „jobagiones nostri hungaricales in possessionibus Belenes, Tharkan, Negerfalva, Fenes, Jánosfalva, Sonkolos, Wylak, Alsolmos, Felsolmos et Remete comorantes”. De ezeken kívül több ősi magyar falut is ismerünk. Így az oláhok betelepédése előtti időkből ismeretes Hódos (Magyar-), Feketetót.³⁾ Belényesszentmiklós csúcsíves temploma is a mongolpusztítás előtt épült. A Váradi-Kegestrumban már 1213—1217 között szerepelnek Sólmos, Gyanta, Szigeti, Búza,⁴⁾ Görbed, Jánosd és Székelytelek. 1332—1337 között a pápai tizedlajstrom mint ró-

¹⁾ Belényes levéltára. Körözési jk. 1817.

²⁾ Váradi kápt. levéltár 14, 21.

³⁾ MÁRKI S.: A Fekete Körös és vidéke. Nagyvárad 1877. 81. 1.

⁴⁾ Később Búzás, Bélfenyér mellett.

mai katolikus anyaegyházakat sorolja fel az előbb említetteken kívül Szent Benedeket, Széplakot, Györöst, Bátort, Hosszúaszót, Vasandot, Sályit, Hidast¹⁾ és Bélt. Leányegyház természetesen több is lehetett. 1501-ben épül Rézbánya, melynek lakói Belényesből települnek. A XV—XYI. századi oklevelekben „Magyar” jelzővel szerepelnek Fenes, Remete, Venter, Hódos, Cséke, Gyepes, Ökrös. Szentelek, Kisháza, Petegd katolikus lelkészége a XVI. században még fennáll.²⁾ Ezek alapján összeállíthatjuk azon falvak névsorát, melyeknek oklevelek tanúsága szerint is magyar volt a lakossága a mohácsi vész előtt.

A vaskóhi járásban: Rézbánya.

A belényesi járásban: B. vléiiyes, Belényessonkolyo«, Belényes-szentmiklós, Belényesújlak, Biharpoklos,³⁾ Gyepüsolymos,⁴⁾ Kisnyégerfalva, Körösjánosfalva, Köröstárkány, Magyarremete, Szent Benedek, Várasfenes.

A magyarosokéi járásban: Biharszentelek, Magyarcséke, Magyargyepes, Magyarhodos, Puztahollód, Venter.

A tenkei járásban: Biharhosszúaszó, Biharsályi, Buzásd, Gyanta, Feketebátor, Feketegyörös, Feketetót, Jánosd, Kisháza, Petegd, Székelytelek, Szigeti, Tenkegörbed, Tenkeszéplak, Vasand.

A béli járásban Bél és Ökrös.

Ezeknek részben vagy egészben való eloláhosodása a következőképpen történt:

*Rézbánya*⁵⁾ lakosai 1600-ban még magyarok voltak. Mivel azonban a bányák lassanként kimerültek, bedőltek, a magyar elem¹ kihúzódott és az országban szétszéledt. Helyükbe oláhok és lám. kath. német bányászok jöttek, kiknek egyrésze megmagyarosodott, más része eloláhosodott vagy elszéledt. Ma már négyötöd része oláh.

Belényes. 1600-ban még csaknem teljesen magyar. A török világ alatt többször elpusztul, e miatt, továbbá a környék elszegényesedése miatt ipara hanyatlik, a református magyar iparos elem lassanként kihúzódik s az ország különböző vidékén elszéled, helyükbe más vallású, főleg zsidó kereskedő és iparos elem jön. A népkicserélődés az utóbbi időben már olyan méretű, hogy pl. a városban 1870-ben 624, 1910-ben pedig 730 család van, ezek közül olyan csa-

¹⁾Ma Puztahollód.

²⁾Bunyitay i. m.: 20. 1.

³⁾Régen Alsolymos.

⁴⁾Régen Felsolymos.

⁵⁾Régen Kisbánya.

ládót, amely 1870-ben is, 1910-ben is itt él, 140-et találunk. 1870-ben még megvolt, de azóta eltűnt 298 család. 1870-ben még nincs itt, azután jön 374 család. 40 év alatt tehát a város lakosságának fele kicserélődött! Régen a város nem engedte meg a szegényebb jobbágyság betelepődését,¹⁾ 1848 után azonban annál jobban kezdett beszivárogni az oláh szegénység és a kulturközpontot kereső oláh intelligencia.

Belényessonkolyos. A kuruc világ végéig tiszta magyar volt, később a XVIII. században a püspökség mint földesúr görög katolikus oláhokat telepít közékük. A község 1848 óta újból gyorsan magyarosodik.

Belényesszentmiklós. Már az 1598. évi pusztulása és elnéptelenedése után oláhok szállják meg s ma is azok lakják.

Belényesújlak. A kurucvilágig teljesen magyar volt. Az oláhok beszivárgása ezután kezdődik és a XVIII. század végén éri el tetőpontját. Azóta a község újból gyorsan magyarosodik.

Biharpoklos (Alsolyomos). 1598-ban teljesen elpusztul és elnéptelenedik. Az egykor magyar falut később oláhok szállják meg, ma is azok lakják.

Gyepűsolyomos (Felsolyomos). 1600-ban magyarok lakták. Később, valószínűleg 1619-ben elpusztul és elnéptelenedik. 1720-ig hol oláhok, hol magyarok váltogatják egymást benne. 1720 óta csak oláhok lakják.

Kisnyégerfalva (Feketefalva). 1720-dg egészen magyar, ezután szivárognak be lassanként az oláhok. A múlt század elején a görög katolikus egyház több magyar családot is eloláhosított. Azóta a falu lassan újból magyarosodik.

Körösjánosfalva. A falu lakossága már a XVII. században vegyes volt s ekkor az oláhok a református vallás felvételével magyarokká lettek. A falu 1720-ban egészen magyar. A püspökség 1770 táján görög katolikus oláhokat telepít ide. A falu azóta lassan bár, de magyarosodik.

Köröstárkány. Mindig tiszta magyar község volt, ma is az. A környékbeli oláh falvak és Belényes város rovására területileg igen erősen terjeszkedik.

Magyarremete. Eredetileg több község volt. Magyarremete,

¹⁾ 1781-ben azt a határozatot hozzák: „Ennekutánna ezen Belényes városunk holmi alábbvaló jobbágyság személyekkel ne gyarapodjék”, azért ezután, aki örökös lakásra be akar jönni, 6 R. forintot fizessen, aki pedig itt legénykedik s itt akar letelepedni, 3 forintot, akár — nemes, akár nemtelen.

Váncsa-Remetével és Kisremetével később egybeolvadt. E két utóbbi oláh falucska volt. A kurucvilág idején kétharmad része magyar volt, az arány lényegesen azóta sem változott.

Szent-Benedek. 1598-ban elpusztul és soha többé fel nem épül.

Várasfenes. Hajdan két község volt, Alsó- és Felső-Fenes. Az előbbi 1554-ben Magyar-Fenesnek hívták, amiből az gyanítható, hogy Felső-Fenes meg oláh lehetett. Ez a régi oláhság a X^lIII. század elején elszéled, de e század vége felé a püspökség görög katolikus oláhokat telepít ismét helyükbe. Azóta a lakosság kétharmad része magyar. Gyorsan népesedik, de lassan magyarosodik, mert a községben levő faipartelepre más faluból több oláh munkás vándorol be, mint magyar.

Biharszentelek. 1598-ban elpusztul és elnéptelenedik, később oláhok szállják meg s ma is azok lakják.

Magyarcské. A kurucvilágban még egészen magyar, később oláhok telepednek be. A XVIII. század második felében a katholi.-záláselől a magyarság egy része kivándorol, az ottmaradt áttértek részben eloláhosodnak. 1817-ben a lakosság egyrésze az éhség miatt kivészett, másrésze elszéledt, ekkor a földesúr görög katolikus ruténeket telepített a helyükbe. Sáros megyéből, akik ma már szintén csaknem teljesen eloláhosodtak. A múlt század vége felé a kürtölt erdők helyére, alföldi, jobbára református magyarokat telepítettek, így a falu ismét a magyarosodás útján van.

Magyargyepes. Már a török világ elején is oláhok lakják. Csáládi neveik is mind oláhok, tehát úgy látszik, hogy előzőleg elnéptelenedett.

Magyarhodos. 1598-ban elpusztul és soha többé fel nem épül.

Pusztahollód (Hidastelek) 1552-ben még népes magyar község, de még 1598 előtt elpusztul és elnéptelenedik. A század közepéig pusztá, de már mint ilyen a XVIII. század közepe táján kezd népesedni oláhhokkal. Ma magyarosodni kezdő oláh falu.

Venter (Magyar-). 1598-ban elpusztul és elnéptelenedik. Oláh Venterrel együtt. Ez utóbbi azonban újra népesül s mint oláh falu Venter néven ma is meg van.

Biharhosszúaszó. 1598-ban elpusztul és elnéptelenedik. Később oláhok szállják meg.

Biharsályi. Még 1600-ban is tiszta magyar, a kurucvilág végén oláhok kezdenek betelepüdni, akik már 1828-ban abszolút többségre jutnak. 1890-ig fordított viszony áll be, azóta pedig ismét oláhosodik.

Buzásd. 1598-ban elpusztul és soha többé fel nem épül.

Gyanta. 1598-ban elpusztul, de nem néptelenedik el. Mindig tiszta magyar volt, ma is az, de hozzá szokták számítani a vele összeépült Rohány oláh falut, ami aztán redukálja a gyantái magyarság százalékos arányszámát.

Feketebátor. 1600 után pusztul és néptelenedik el és a XVIII. században népesedik újra, de már oláhokkal. Újabbán kissé magyarosodik.

Feketegyörös. 1600-ban még magyar, ezután költöznek be az oláhok, kik 1720-ban már a lakosság kétharmad részét teszik. 100 év múlva, a múlt század elejére majdnem teljesen eloláhosodik, de azóta újból magyarosodik.

Feketétót. Még 1720-ban is egészen magyar. Később oláhokat telepítenek közéjük. 1828-ban már csak félig magyar, azóta pedig még rohamosabban oláhosodik.

Jánosd. 1598-ban elpusztul és részben elnéptelenedik. Később oláhok költöznek be. 1720-ban már a lakosság kétharmad részét teszik, 1778-ban pedig már teljesen oláh. Azóta kissé ismét magyarosodik.

Kisháza. 1598-ban elpusztul és elnéptelenedik, a kurucvilág után magyarok és oláhok szállják meg. A csak egyharmadrésznyi magyarságot az oláhság minél hamarább elnyeli, de mivel az eloláhosodott magyarok nem veszítették el mindnyájan református vallásukat, az iskola útján sikerült őket ismét visszamagyarosítani. A magyarosodás tovább folyik.

Petegd. 1598-ban elpusztul és elnéptelenedik. Később oláhok és magyarok szállják meg, a 40%-os magyarság nemsokára teljesen eltűnik, ma is tiszta oláh falu.

Székelytelek. 1598-ban elpusztul és elnéptelenedik. Később oláhok szállják meg. Újabbán kissé magyarosodik.

Szigeti 1598-ban elpusztul és soha többé fel nem épül.

Tenke. Még 1600-ban is magyar, 1717-ben a magyarság kivándorol, helyébe oláhok jönnek. 1720-ban a magyarság visszajön s az oláhokat elüzi. 1778-ban még tiszta magyar, azóta az oláhok beszivárgása miatt a magyarság százalékaránya kissé hanyatlott.

Tenkegörbed. Még 1600-ban is magyar, de később elnéptelenedik s a kurucvilág után oláhok szállják meg. 1828-ig magyarosodik, azóta stagnál.

Tenkeszéplak. Még 1600-ban is magyar, de később elnéptelenedik. A kurucvilág után református magyarok és kétharmad részben oláhok szállják meg. A magyarok 1778-ig erősen oláhosodnak.

Később az oláh nyelvűvé lett reformátusokat az iskola visszamagyarosította.

Vasand. 1595-ben elpusztul és elnéptelenedik. A kurucvilág után egyenlő arányban magyarok és oláhok szállják meg. A magyarok minél hamarabb eltűnnek s a falu a mai napig oláh marad.

Bél. 1598-ban elpusztul és elnéptelenedik. A kurucvilág után oláhok és egy kevés magyarság szállja meg. A magyarok száma azóta fokozatosan emelkedik.

Ökrös (Magyar-). Még 1600-ban, is tiszta magyar. Később elnéptelenedik. A kurucvilág után oláhok szállják meg. A múlt század vége óta elég gyorsan magyarosodik.

Ezen régi magyar községeket a következő kategóriákra oszt-hatjuk:

1. Nem néptelenedett el s mai napig magyar maradt 3 esetben.
2. Nem néptelenedett el, de összeolvadt oláh faluval s így közvetve eloláhosodott 3 esetben.
3. Nem néptelenedett el, de hozzátelepítettek oláhokat, 6 esetben.
4. Háború által részben elnéptelenedett s a magyarok helyébe oláhok jöttek, 3 esetben.
5. Háború által teljesen elnéptelenedett s a magyarok helyébe oláhok jöttek, 11 esetben.
6. Háború által teljesen elnéptelenedett s a magyarok helyébe vegyes népség jött s a falu megmagyarosodott, 1 esetben.
7. Háború által teljesen elnéptelenedett s a magyarok helyébe vegyes népség jött s a falu eloláhosodott, 4 esetben.
8. Háború által teljesen elnéptelenedett s nem épült fel többé, 4 esetben.
9. Gazdasági okokból részben kihúzódott a magyarság s helyébe oláhok jöttek, 2 esetben.
10. Vallási okokból részben kihúzódott a magyarság s helyébe oláhok jöttek, 1 esetben.
11. Ismeretlen okból teljesen kihúzódott a magyarság és helyébe oláhok jöttek, 2 esetben.

A fentebbi adatokból láthattuk, hogy sok el nem pusztult magyar község eloláhosodott, jóllehet nem vészett ki teljesen a régi magyarsága. De eloláhosodott több olyan is, melybe újratelepítéskor magyarokat is telepítettek. Most az volna a legfontosabb kérdés, vajjon ezek a magyarok oláhokká lettek-e, vagy pedig azért oláhosodtak el a faluk, mert a magyarok lassan kivándoroltak belőle. E

kérdést a családnevek vizsgálata alapján lehet eldönteni. Mivel a nemzetiségi viszonyokat 1828 előtt a nevek alapján állapítottuk meg, szükségesnek tartjuk eljárásunk módját kissé bővebben ismertetni.

A nevek vizsgálata a legnagyobb óvatosságot követeli, mert különben téves eredményekhez jutunk. Általában szabadulnunk kell attól az előítélettől, hogy minden magyaros hangzású név viselője valamikor régen magyar volt.¹⁾ Acsády ebbe a tévedésbe esett, ezért a nemzetiségre vonatkozó megállapításai teljesen megbízhatatlanok.

Tudnunk kell, hogy régen az oláhok nagyrészenek nem volt vezetékneve, hanem csak keresztnéve. A kis oláh faluban egymást keresztnév, esetleg még valamely ragadvány név után jól ismerték, így nem is volt szükség állandó vezetéknevre. Mikor a magyar hatóságok először kezdték őket összeírni, akinek nem volt vezetékneve, elnevezték az apja keresztnévvel, vagy ragadványnevével. Ha pedig az összeírónak nem tetszett ez a név, akkor ő maga adott az illetőnek nevet tetszés szerint, többnyire a foglalkozása vagy valamely tulajdonsága után.²⁾ Gyakori dolog volt, hogy a jobbágy felvette az ura-

¹⁾ Romániában a moldvai csángó magyarok jó részének szintén oláh családneve van.

²⁾ A délbihari oláhok között előforduló magyaros hangzású családnevek 1600-ban:

Balázs, Bak, Basa, Balogh, Barta, Bene, Bertót, Bertók, Bertha, Bebek, Bika, Bodor, Boza, Bonta, Both, Botha, Borcsa, Búza.

Czibak.

Csorna, Csonka, Csóka.

Demeter, Dienes, Derenki.

Fűrész.

Hortobágyi, Hosszú, (Herman).

Kende, Királ, Kola, Komán, Kornis.

Lábos, Laczkó, László, Lökő.

Mayláth, Miklós, Mikola, Mogos, Mostoha.

Pázmán, Puska.

Sándor, Sima, Sós.

Tatár, Torkos, Thurzó.

Ungor (6 család).

Vajda.

Zsidó.

1704—1720-ban:

Ábrahám.

Babos, Bagi, Baja, Ballá, Balázs, Bálint, Balog, Bán, Bandi, Barta, Bika, Bimbos, Biró, Birta, Bonta, Botha, Boza, Buzgó.

Czibak, Czigány.

Csapos, Csebres, Csik, Csorba.

ság nevét. Ha tehát az 1600. évben a belényesi és vaskóhi járásban Bebek Tódor, Czibak Juván, Kende Krecz, Kornis Illés, Majláth Vésze, Mikola Lupás, Pázmán Péter, Thurzó Simon nevű oláhokkal találkozunk, ne gondoljuk, hogy ezek az illető főúri családoknak elszegényedett s eloláhosodott sarjai. Egyszerűen felvették egykori földesuruk nevét.

Ha az illető oláh jobbágnak olyan keresztnév volt a vezetékneve, mely a magyar naptárban is megvolt, akkor azt rendszeren magyaros alakjában írták. így az Avram-ból Ábrahám, Blazs-ból Balázs, Gavril-ból Gábor, Tomá-ból Tamás, Gligor-ból Gergely, Laká-ból Lukács, stb. lett. Testi tulajdonságai után Bodor, Csonka, Csóka, Mogos, Torkos, Balog, Buzgó, Csorba, Fogas, Gólya, Hosszú, Kopasz, Lábos, Lapos, Ordas lett. Máskor foglalkozásától kapott nevet, mint Fűrész, Sós, Biró, Csapos, Csebres, Hajdú, Hegedűs, Katona, Kovács, Kurucz, Macskás, Szekeres, Szűcs, Tempelő, Vajda, Vékás. Ritkán származási helyét jelölte, a neve, mint Hortobágyi,¹⁾ Várady, Erdélyi, de néha az oláh nevet magyar névnek nézték s úgy is írták le, mint pl. Derenki (Dringo), Janky (Janku), Iszay (Iszai = Ézsau), Maholányi (Mahalean), stb. Sokszor a nevet adó magyar szó szerves alkotó része az; oláh nyelvnek is. Az ilyen magyar jövevényszóból képezett nevet oláhok is adhatták egymásnak.

Gyakori a népnévből képezett családnév. Ezek a sírkövei az oláhok közé beolvadt idegen elemeknek. Leggyakoribb népnév a Komán és a Tatár. Mind a kettő különösen a vaskóhi, belényesi és béli

Dányi, Darabant, Dávid.

Erdélyi.

Fábián, Farkas, Fogas.

Gábor, Gáli, Gerliczi, Gólya, György, Gyula, Gyurka.

Hajdú, Hárs, Hegedűs, (Herman), Horváth, Hosszú.

Iszay.

Janky.

Karabasi, Katona, Kiss, Komán, Kopasz, Kovács, Kurucz.

Lábos, Lapos, Löcse, Lukács.

Macskás, Magyar, Maholányi, Márkus, Mátyás, Mihály.

Oláh, Ordas, Osváth.

Pap.

Rác.

Serges, Simon, Szabó, Szász, Szekeres, Szekuly, Szilágyi, Szűcs.

Tamás, Tempelő, Török.

Ungur.

Vajda, Várady, Vékás, Vid.

¹⁾ A Hortobágyi hegységből való.

járásban fordul elő. A belényesi járásban Tatárfalva, a bélien pedig Románfalva nevű falu is van. Ezek a családok a kunok romijai, kik a mongolpusztítás után az országukba özönlő oláhokkal sokszor mint azok vezetői, kenézei hazánkba is beszivárogtak. Kunok emlékét őrzik a Basa, Boza, Bimbas, Karabasá, Török családnevek is.

Másik gyakori családnév a Szirb, mely Rác alakban is előfordul közöttük. Van Szerbest falu is a vaskóhi járásban. Ezek részben velük a Balkánról jöttek, részben a szomszédos Arad megyéből szivárogtak át.

Bolgár elemek beolvadását sejteti a vaskóhi járásban volt Bulgár nevű falucska és Skej.¹⁾ Ungur nevű család nem olyan sok van, mint gondolnók. 1600-ban pl. mindössze hatot találunk. Ezek kétségtelenül eloláhosodott magyarok. Az említett neveken kívül Czigány, Zsidó, Szász és Székely is előfordul.

A közölt lajstromból azonban kitűnik, hogy nem volt nagyon sok magyar név forgalomban az oláhok között s azok sem öröklődtek mindig fírólfira.

Rendkívül becses eredményekkel járna, ha az oláh eredetű oláh családnevek jelentéseit is boncolókés alá vehetnénk, de ez a kérdés még oláh nyelvtörténészeknek is dolgot adna.

A nemzetiség megállapításánál a családnévnél még fontosabb a keresztnév vizsgálata) Az oláhok keleti rítusnak lévén, görög nap-

¹⁾ Ma Vaskóhszikkás.

²⁾ Délbihari oláh férfi keresztnév és becézőnevek 1600-ban:

Ádám, Aki, Albul, Andruc, Áron.

Bálán, Balk, Bán, Bankos, Barbuca, Barlobán, Bele, Bereza, Boczokan, Bogate, Bon, Brad, Brebe, Bud. Cet.

Dán, Danes, Dávid, Demeter, Demján, Dobrul, Drágul, Dregucz, Druca, Duma.

Farkas, Fencz, Ferencz, Filipp, Flore, Fluka, Fordun.

Gale, G alia, G avril, Gavrucz, Gecze, Georgine, Gicza, Godján, Groza, Grucze, Gyurkó, György.

Hulpás.

Ignát, Ignocza, Ille, Illyés, István, Isztánk.

Jank, Jankul, Jánoskó, Jazkó, Jeremia, Jónás, Jozin, Juván, Jupin, Juvanic.

Kelie, Keresztyén, Kille, Kirilla, Kosztán, Krecsun, Kresz.

Lajku, Lázár, Luka, Lup, Lupás, Lupsa.

Macsok, Mán, Mancze, Matyul, Mátyás, Marko, Markul, Márton, Máté, Maximi, Melucz, Mere, Mihály, Mihocza, Mik, Mikó, Mikula, Mircse, Mladin.

tárból válogatták a neveiket mi pedig a protestáns, illetőleg a római naptárból. A magyar keresztnévek századok előtt is majdnem azok voltak, mint ma. Az oláh keresztnévek azonban régen sokkal változatosabbak voltak, mint manapság; ez érthető, mert sokszor a vezetéknevet is pótolnia kellett. De még változatosabbá tette az a körülmény, hogy mindegyiknek 3—4 becező alakja is volt. Ha az összeíró a családnévet magyarosan, vagy megmagyarosítva írta is le, az oláh keresztnévvel nem boldogult, mert azok közül alig lehetett néhányat lefordítani. A lefordítható nevek is csak kis részben voltak használatosak a magyarok közt.

A nemzetiség megállapításakor tehát oláhnak vettük mindazokat, akiknek: 1. Oláh volt a vezetékneve. 2. Magyar volt ugyan a vezetékneve, de oláh volt a keresztnéve. 3. Mindkét neve magyar volt, de testvérei között oláh keresztnévű is volt. Ez utóbbi ritkábban előforduló esetben tudnunk kell, hogy az összeírás házsorjában készült s az egyes nemzetségek vagy egy háztartásban, vagy legalább is az ősi birtokon egymás szomszédságában laktak. Ezen elvek szemmel tartásával meglehetősen pontos eredményekhez jutottunk. A módszert néhány 1828. évi úrbéri összeírás nevein is kipróbáltuk, amely évről már Nagy Lajosnál számszerű adataink is vannak.

Azon községeknél, melyek 1720—1828 között nagyobb mérv-

Nika, Nikor, Nyere, Nyisztor.

Orbán, Orod, Opris.

Pántye, Páska, Paskán, Paskul, Péter, Petrikó, Pis, Pocz, Posga.

Rad.

Serb, Simon, Supa, Szarák, Szirtiül. Szodoran, Sztán, Sztancsul.

Tekus, Tiritt, Tivadar, Tódor, Triff, Tudok, Turkul.

Ursz.

Vaszil, Verucz, Vésze, Vesszei, Vran stb.

Délbihari magyar férfi keresztnévek 1690-ban.

Ambrus, András, Albert, Antal.

Balázs, Bálint, Benedek, Boldizsár.

Dániel, Demeter.

Ferencz.

Gábor, Gáspár, Gergely, György.

Illyés, Imre, István, Izsák.

János.

Lajos, László, Lőrincz, Lukács.

Márton, Máté, Mátyás, Mihály, Miklós.

Péter.

Sebestyén.

Tamás.

ben oláhosodtak el, a családnevek nem igazolták az eloláhosodást, így csak is az az egy magyarázat állhat meg, hogy a magyarság lassanként e községekből részben vagy egészben elvándorolt.

Járás	Nemzetiség %-ban													
	1600		1704— 1720		1778		1828		1859		1890		1910	
	é v e k b e n													
	ma- gyar	oláh	ma- gyar	oláh	ma- gyar	oláh	ma- gyar	oláh	ma- gyar	oláh	ma- gyar	oláh	ma- gyar	oláh
Vaskóhi	7	93	4	96	3	97	1	99	1·5	98·5	2	98	3	97
Belényesi	16	84	14	86	10	90	7·5	92·5	8·5	91·5	9	91	10	90
Magyar- csékei	—	—	10	90	1	99	1·5	98·5	1·5	98·5	1	99	1	99
Tenkei	75	25	33	67	23	77	19	81	20	80	19	81	19	81
Béli	—	—	12	88	2·5	97·5	1	99	1	99	3	97	4	96
Dél-Bihar (5 járás) átlaga	33	67	14·6	85·4	7·9	92·1	6	94	6·4	93·6	6·8	93·2	7·4	92·6

Most, ha az 5 járás adatain végig tekintünk, azt látjuk, hogy e járásban jelenleg eloláhosodás ugyan nincs, de a magyarosodás lassan halad előre. Ma még éppen ott tartunk, mint 1778-ban. 1720-ban kétszerannyi, 1600-ban pedig körülbelül négyszerannyi volt Délbihar magyarsága, mint ma. A magyarság már több, mint 300 év óta nagyobb mértékben szivárgott ki Délbiharból, mint az oláhság, ez okozta Délbiharnak csaknem a múlt század közepéig tartó eloláhosodását.

Most pedig térjünk át a magyarosodás kérdésére! Amint az előbbi táblázaton láthatjuk, a magyarság százalékaránya egészen 1828-ig egyre csökkent, azóta a vaskóhi, belényesi, béli járásban emelkedett, a tenkeiben stagnál, a magyarcsékeiben hanyatlott. Délbihar területén a magyarság száma átlag emelkedett s kilátás van rá, hogy a jövőben is emelkedni fog.

Az oláhság egyik kiváló ismerője, Alexics G-yörgy dr. szerint valahányszor az oláh nép kulturális téren előre haladt, az mindig tetemes vérvesztéssel járt rá nézve. Ez a tétel Bihar vármegyében

is igazolható. Az oláhság vezető rétege, a vajdák és kenézek már be-településük után nemsokára az egyházi nemesek soraiba emelkedtek, felvették a római katolikus vallást és eltűntek a magyarság kebelében. Így járt később, is csaknem minden oláh, aki a nép közül vitézsége, szorgalma vagy szerencséje által kiemelkedvén, nemességhez jutott. Még több vérvesztést okozott az oláhságnak a reformáció. Ifjúság sereg oláh református egyházzal tudunk Biharban a XVII—XVIII. században s ismerjük azokat az oláh fiúkat, akiket a debreczeni kollégium nevelt fel, hogy terjessze a magyar vallást. A református hit révén nagyon sok oláh megmagyarosodott. Sajnos, később befolyásos katolikus papok jóhiszeműleg olyan ténykedésekre pazarolták anyagi és szellemi tehetségüket, ami később a magyar nemzeti eszme feléledésekor nagyon megboszulta magát. Ilyen volt a bihari oláh református egyháznak a görög katolikus vallásra való áttérítése. Ha a jezsuitáit ezt nem teszik, ma Bihar vármegye oláh vidékén 20—30 magyar faluval több volna. De még a magyar református egyházakat is megkísérelték oláhok betelepítésével a görög katolikus egyházba terelni. Ha ez sikerült volna, akkor ma már nem lenne a Fekete-Körös völgyén magyarság! Szerencsére nem lett a dolognak súlyosabb következménye, csakis annyi, hogy az addig tiszta magyar falvak ma már vegyes lakosságúak.

De a magyarosodás terjedését még az uniótól is lehetett volna remélni, ha szerencsétlen gondolattal Mária Terézia teljesen nem függetleníti az unitusokat a nagyváradi latin püspöktől, aki Biharban az uniót létrehozta. A mai egyházi szervezet mellett már spontán magyarosodás nem is történhetik.

Az oláh nép rendkívül vallásos, de amellet babonás is. A pap-ság nagyrésze az oláh nemzeti eszme híve lévén, inkább az oláh nemzetiségi politikaival foglalkozik, ami a hívek intenzív lelki gondozásának rovására történik. Ennek nem is marad el a következménye, mert a nép a baptizmusban keresi és találja meg azt, amit előbbi hite nem tudott nyújtani. A baptizmus terjedése kiszámíthatatlan jelentőségű úgy az oláh nép, mint a magyar nemzet szempontjából. Lelki gondozatlanságán kívül az egyházi terhek viszik a szegény parasztot az új hitre. Az új hit tiltja a szeszes italt, a lopást, a henyélést s általában azokat a bűnöket, melyek az anyagi romlást idézik elő, így a hívő mindjárt megtérése után tapasztalja magán az Isten áldását. A baptista hit egyik főkövetelménye, hogy mindenki olvassa a szentírást és terjessze az igét. Míg a régi papja ellenezte az állami iskola felállítását, a baptista oláh maga követeli azt. Nem

azért, mert meg akar magyarosodni. Ő nem oláh, sem nem magyar, ő mindenekelőtt hívő, aki a szentírást akarja olvasni. Mindez az erkölcsi és szellemi megtisztulás hivatásos papok nélkül megy végbe s végeredményében ia nép művelődésére, vagyonosodására, idővel magyarosodásra vezet, mint az oláh népnek a múltban is minden kulturális előrehaladása.

A baptista és a vele rokon adventista vallás mind a három Körös-völgyén örvendetesen terjed s ahol a magyar hatóságok ezt gátolják, öntudatlanul nemzeti érdekek ellen cselekednek.

Az iskola magyarosító szerepéről is kell egy pár szót ejtenünk. Ma szinte dogmává lett az a hit, hogy magyarosítani csak az iskolával lehet, sőt a magyarosításnak egyetlen eszköze az iskola.

Tagadhatatlan, hogy az iskola nagyban elősegíti a magyarosodást, de csak a magyar nyelvhatárokon. Bent, az oláh nyelvterületen, csak annyi jelentősége van, hogy a közigazgatás közvetlenebbül tud velük érintkezni s a magyar ember, aki oda kerül, el tud közöttük boldogulni.

A belényesi járásban olyan vegyes lakosságú községek vannak, ahol az oláhság századok óta nemzedékről-nemzedékre beszéli a magyar nyelvet, mégsem vallja magát magyarnak, egymás között pedig mindig oláhságul beszél, sőt sok esetben magyarral is, aki szintén tud az ő nyelvén. Olyan falvakban, hol az iskola tanította őket magyar nyelvre, egymás közt nem szoktak magyarul beszélni, ennél fogva 30—40 éves korukra már el is felejtik a magyar nyelvet, ha ugyan egyáltalán megtanulták. A nyelvhatárokon másként áll a dolog, ott már az iskola lényegesen sietteti azt a folyamatot, amelyet egy jó oláh iskola csak késleltetni tudna, de feltartóztatni nem. Azonban addig az oláhság megmagyarosodottnak nem lehet tekinteni, míg anyanyelvét el nem felejtette. Sőt vallása után még ekkor is oláhságul tartja magát. Emlékezhetünk a magyar görög-katolikus egyházak felállításánál, hogy még magyar emberek közt is akadt, aki nem óhajtott a magyar rítust.

Az iskola által való magyarosítás csak akkor volna hatásos, ha folytan a sarkában járna a magyar görög-katolikus, a magyar görög-keleti, vagy legalább a baptista egyház.

Láttuk, hogy az oláhság háromszáz esztendő óta egyre özönlük az Alföldre a bihari havasok tövéből. Míg ez idő alatt Dél-Bihar népessége 3—4-szeresére emelkedett, Békés vármegyéé 72-szeresére! A szegény oláh nem tehet róla, hogy, mint későn jövőnek, csak a kopár hegyek maradtak számára, melyek már századok óta

nem tudják eltartani. Egy darabig igényeinek redukálásával védekezett a pusztulás ellen, de már ennek is eljutott a határára. Mezőgazdasági kultúrája századok óta alig haladt egy lépést előre, kispára, még ami volt is, tönkrement. Magasabb kultúrát csak a magyartól kaphatna, de ettől meg vezetői óvják, attól tartván, hogy a megmagyarosodás által kisiklik kezükből a nép.

Pedig csak ez a sorsa! Otthon nem tud megélni, megy az ígéret földjére, az Alföldre. Mikor itt egy magyar gazdánál a fehér cipón és szalonnán elszokik a puliszkától s az elnyűtt bocskor helyett ráncos szárú csizmát kap, nem lehet azt többé kötéllel sem visszahúzni a nyomorúság hazájába! Megtanul itt iskola nélkül magyarul egy esztendő alatt, megházasodik, lassanként szítani kezd a felesége egyházához, a magyar ember száján a neve is megmagyarosodik s fiai már tökéletesen magyarok. Ha mint házas ember jött, akkor lassanként a családja is utána szivárogo. Szereti őket a magyar ember, mert engedelmes, jó cselédek.

A tenkei, béli járásból Amerikába is sokan mennek, de ez inkább a magyar ember betegsége, mert az oláhnak legtöbbször nincs annyi pénze, hogy hajójegyre fussa.

Hogy a magyarosodás mérvét láthassuk, egymás mellé állítjuk Bihar vármegye négy alföldi járásának, a derecskéi, berettyóújfalusi, bibarkeresztesi és sárrétinek az 1910. évi adatait¹⁾ Békés, Jász-Nagykún-Szolnok, Csongrád, Csanád vármegye adataival:

	Oláh anya- nyelvű	Görög- kath.	Görög- kel.	Görög ritusú megmagya- rosodott
Bihar vm. 4 járasa ...	4.848	3.598	6.702	5.452
Békés vm.	6.125	748	8.374	2.907
Jász-N.-K.-Solnok vm.	206	495	344	633
Csongrád vm.	773	857	2.828	2.912
Csanád vm.	14.046	4.438	16.851	7.243
Összesen ...	25.998	10.136	35.099	19.237

¹⁾ Magy. Stat. Közl. Az 1910. évi népszámlálás. Budapest, 1912.

Ezen az alföldi területen, melybe alig van beékelve egy pár oláh község, csaknem 20 ezer görög rítusú vallotta magát magyar anyanyelvűnek. Annyi, mint az egész béli járás népessége. Hát még mennyi lehet azoknak a száma, kik nemcsak anyanyelvet, ele valást is cseréltek!

Az iskolák mellett a köztudat a telepítéseket tartja egyik legjobb magyarosító eszköznek. Az eredmények azonban ezt nem igazolták. A magyar telepek jelentékeny száma beteg s alig lehet bennük a lelket tartani. A telepítéseknél főleg arra vigyáznak, hogy olyan magyarokat telepítsenek, aki nem tud oláhuul. Ilyen magyart pedig leginkább az Alföldön kapnak. Telepeseink többnyire ágrulszakadt szegény emberek, akik jóformán kockázat nélkül mennek bele az üzletbe, mert biz' az sokszor csak üzlet. A magyar, aki addig hegyet sem látott, megcsóválja fejét, mikor meglátja a rögöt, mely hivatva lesz őt ápolni s majdan eltakarni. Egy esztendei nehéz munkát bele fektet s látja, hogy harmadrésznit sem terem, mint az alföldi televény. A munkáját nem érti, a terhét fizetni kell, számításaiban csalatkozik, végül is otthagyja a telepet. Körülbelül ilyen sikertelen a magyarcsékei telep is. A rossz agyagos erdei talajba nem tudnak az alföldről toborzott szegény emberek gyökeret eresztetni. Ha nem volna pár faipartelep a közelben, ahol még kereshetnek valami keveset, mind visszamennének s folytatnák a kubikolást, amivel még most sem hagyott fel mindegyik. Odahaza 3 heti kunsági aratással többet keresett, mint amennyit most a saját földje terem egy évi munka után.

A telepítéseseknek többnyire az az alaphibájuk, hogy jobb megélhetési viszonyok között élő embereket ültetnek át rosszabb viszonyok közé. Hogy lehet Erdélybe alföldi embereket telepíteni, mikor onnan özönlik kifelé az erdélyi magyar, mivel nem tud megélni! Erdély ép úgy telítve van, mint Dél-Bihar. A mai kulturális és gazdasági viszonyok között ott több ember nem tud megélni. A magyar nem tudja az igényeit jobban redukálni és megmozdul. Egy része Romániába megy, másrésze újabban az Alföld, de főleg Budapest felé tódul. Az oláh meg még egy kicsit lejjebb szállítja az igényeit, összebb húzza magát, de otthon marad. Nemsokára panaszt hallunk, hogy ez vagy az a falu oláhosodik. Pedig nem történt más, minthogy a magyarok kivándoroltak. Most a józan logika azt mondaná, hogy ha nem lehet ott megélni, ugyanolyan arányban az oláhokat is ki kell vándoroltatni, mert hisz azoknak is joguk van jobb élethez. De nem, székelyeket visznek a Bácskába cselédnek, alföldi városokba

iparostanoncoknak! Kedvezményes vasúti jeggyel jövő székely cseledeket önt napról-napra a vonat a budapesti keleti pályaudvaron. Ilyenek után ne az oláhokat vádoljuk, hogy Erdélyt eloláhosítják, hanem magunkat, akik „mentjük” véreinket s Erdélyt. Ha az erdélyi földgáz hasznosítása — mely az erdélyi magyart szülőföldjéhez kötné — még sokáig késik, akkor haladék nélkül terjesszük ki mentőakciónkat az oláhokra is. Hozni kell őket is kedvezményes jeggyel vagy díjtalanul az Alföldre, Dunántúlra, Felvidékre, ahol szükség van munkás kezekre. Nem fog annyi jó munkaerő esztendő-kön át tétlenül heverni, megtanulnak magyarul, iskola, tanító nélkül, ha soha többé vissza nem mennek, az sem baj. Nem kell az egész dologhoz semmi más, csak állami gazdasági munkásközvetítő intézmény, melynek élén a földművelésügyi minisztériumban egy magyar érzéstől áthatott ember áll, végső szervei pedig a községi jegyzők volnának, akik a keresletet, vagy kínálatot a lehető legrövidebb úton, de a központon keresztül bonyolítanák le. Mindenek felett azzal kell tisztába jönnünk, hogy az oláh kérdés elsősorban gazdasági kérdés. Nem szabad úgy gondolkodni, mintha csak a kultuszminiszternek volna kötelessége magyar nemzeti politikát csinálni, a földművelési, valamint a többi kormányának épügy, sőt némelyiknek még jobban módjában van. De a társadalom is fogjon össze s tekintsen a fenyegetett Erdély felé!